

ПРОБЛЕМАТИКА МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
У МАГРИБСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ КОНТЕКСТІ

Igor LOGVINOV,

Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, Чернівці (Україна)
igor.logvinov@ukr.netTHE PROBLEMS OF MIGRATION PROCESS
IN MAGHREBIAN LITERARY CONTEXT

Igor LOGVINOV,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi (Ukraine),
ORCID.ORG/0000-0002-2057-7881
RESEARCHER ID: B-9747-2017

Логвинов И. Проблематика миграционных процессов в магрибском литературном контексте. Как продукт североафриканского региона, магрибский литературный феномен сочетает в себе специфические черты трех культур - арабской, берберской и французской и сегодня занимает особое место в мировой литературе. Колонизация Магриба, экспансия французской культуры, политика ассимиляции и аккультурации, движение сопротивления колонизированных народов привели к литературному билингвизму Алжира, Туниса, Марокко, что специфическим образом активизировало литературный процесс определенного региона. Франкоязычная магрибская литература конституировалась еще в пятидесятые годы прошлого века, но только в 60-х, благодаря трудам А.Мемми и А.Катиби, была признана отдельным направлением в мировой литературе. Фундаментальная связь между магрибской франкоязычной литературой и историко-культурным контекстом выделяет ее из массы, так называемой колониальной литературы. Франкоязычные магрибские писатели, освещающие проблемы самоидентификации и национальной принадлежности, возрождения личности и бунта, потери идентичности и изгнание, а также женской эмансипации, определяют специфичность этого литературного направления. Самыми известными представителями франкоязычной магрибской литературы на данный момент признаются А.Джеббар, М.Диб, А.Мемми, М.Фераун, К.Ясин далее. Творчество этих писателей определило новый тип литературы *d'expression française*, национально-специфическое для каждой отдельно взятой из этих стран.

Ключевые слова: литературный билингвизм, потеря идентичности, автохтонность, культурная изоляция.

Феномен магрибської франкомовної літератури висвітлено у цілій низці робіт європейських, американських, канадійських дослідників і критиків: Е. Акад, А. Донадей, М. Мілдред, Х. Бгабга, тощо. Специфічність цього письменства пояснюється перш за все способом його входження в систему національних літератур, а також – характером його диференціації в загальномагрибському літературному ареалі. Але усвідомити і ці перші спроби, і весь подальший розвиток цього типу словесності – в цілому нового, хоча й закономірного феномену арабо-берберської культури цього регіону, сприймати це явище як власне магрибське, специфічно національне, а не лише як похідне від французького – внаслідок колониального *présence française* на території Північної Африки, виявилось гострою необхідністю.

Магрибська література поєднує в собі специфічні риси трьох культур – арабської, берберської та французької. Колонізація Магрибу французькою культурою та рух опору колонізованих призвели до літературного білінгвізму Алжиру, Тунісу та Марокко. Дане географічне поняття знаменує собою дві окремі „ментальні” країни: одну з африканськими витоками, із втраченою індивідуальністю, самотньо пережитим жахливим минулим, що відтворюється письменниками й у ХХ столітті, та іншу – з пошматованого політичними та соціальними протиріччями сьогодення. Таким чином, можна стверджувати про автономне існування марокканської, алжирської і туніської франкомовних літератур.

Зокрема, яскраво презентують так звану жіночу фра-

нкофонну прозу Магрибу сьогодні імена алжирки Ассії Джеббар (літературний псевдонім Фатіми-Зохири Іма-лейсен, 1936 р.н.) та французьки бьорського походження Лейли Себбар (1941 р.н.). Ці письменниці використовують трансформативну і зображувальну силу мови і нарративні стратегії, позичені у культур Заходу. З метою відображення регіональних культурних реалій літературки застосовують відповідні техніки, в яких гротескно переплітаються мови і традиції. Те, як вони змальовують персонажів, змінює бачення реалій їх власних світів, впливає на сприйняття читачів, які не знайомі з цим регіоном і культурою. Їхні твори ревізують концепт гуманізму – терміну, який літературознавці феміністичних поглядів відроджують як фемігуманізм, несепаратистський фемінізм. Останній має на меті впровадження плюралістичного суспільства, заснованого на відмові від статевого гноблення і домінування, глобального чи локального. У цьому значенні постать кожної з цих письменниць у літературному процесі сучасності є досить презентативною.

Так, окреслюючи досвід магрибської письменниці А. Джеббар, наголосимо, що її творчість зазнала суттєвої еволюції від мелодраматичних романів кінця 60-х – 70-х рр: „Спрага”, „Нетерплячі”, де акцентуються особисті жіночі проблеми, до романів останніх десятиліть „Діти нового світу”, „Жінки Алжиру в своїх квартирах”, тетралогії „Алжирський квартет”; тут жіночі характери вже шукають вирішення своїх проблем у власному внутрішньому світі. Ядром романів письменниці завжди є

змальовування життя героїнь у площині стосунків між особистістю і суспільством, в усвідомленні статусу жінок і відчутті історії. Варто зауважити, що справді видатною є робота А. Джебар з мовою. Арабські слова у її франкомовних творах, підкреслюючи елемент поєднання культу, утворюють багатомовний палімпсест¹. Створені нею постколоніальні образи – багатомовні і мультикультурні за рахунок радикального білінгвізму. Романи письменниці останнього десятиліття минулого сторіччя „Далеко від Медіни”, „Білий колір Алжиру” слугують своєрідним актом спокути, тут вона віддає належне своєму народові, первісні вірування якого були понівечені негуманною політикою арабізації і не менш жорстким процесом глобальної ісламізації. Своєю творчістю вона прагне врятувати знехтуване або замовчуване мультикультурне, багатоетнічне, багатоголосе минуле Алжиру.

Нарівні з А. Джебар, письменниця *Л. Себбар* також займає гідне їй місце у франкофонніймагрибській літературі. Вона пише про магрибську іммігрантську спільноту у Франції, визначаючи себе як *croisée, полукровкою* на перетині західної і східної культур. Ця авторка використовує письменство як умову життя, як свіжий подих у замкненому світі іммігрантів, щоб зменшити своє власне відчуття „екзильо”. Прагнучи поєднати у собі колишнє та майбутнє суспільства, шукаючи „пращурів і нащадків”, вона розташовує себе і своїх літературних протагоністів у середземноморському географічному і культурному контексті. Зокрема, у її романі „Мовчання берегів” змальовується, як легітимність французької колоніальної авантюри призводить до фізичного переміщення, еміграції у Францію економічно незахищених магрибців: це, в свою чергу, викликає психологічне переміщення, спотворену магрибську ідентичність, що формується завдяки культурній ізоляції на чужині. Творча розробка письменницею теми іммігрантів ставить під сумнів її французьку культурну ідентичність². Кидаючи виклик ідеї *francisé*, Л. Себбар змушує читачів переглянути лінгвістичні й ідеологічні критерії літературної мови (як французькі, так і франкофонні). Приміром, у трилогії „Шеразаде, брюнетка, кучерява, зеленоока” (1982), „Щоденники Шеразаде”(1985) і „Божевільні історії Шеразаде” (1991) виявляється, що, незважаючи на використання тем, які ставлять авторку в один ряд з франкомовними письменниками (історична амнезія, становище змушених мовчати жінок, їхнє повстання проти соціальних тортур), вона не обмежується лише світом північно-африканських іммігрантів, а відтворює широкий спектр інших маргінальних типажів і етнічностей, які ферментують сучасне французьке суспільство. У романі „Зелений китаєць з Африки” вона порушує питання про пам’ять та ідентичність, прагне закарбувати умови екзильо, змалювати кочування та форму багатокультурної ідентичності, що в цілому відбивають сучасну глобальну ситуацію. У поезиці

вигнання письменницька техніка Л. Себбар також посідає належне їй місце. Завдяки зображенню нею іммігрантського досвіду в постколоніальних суспільствах, завдяки акцентам на взаєминах її героїв з минулим, на стосунках, які стали дуже проблематичними за часів постмодернізму, вона збагачує літературу якісно новими ознаками. Серед домінуючих рис тут виокремлюють плюралізм, багатомірність, відмову від системи фіксованих значень і універсальних істин, від традиційних філософських, етичних та інших опозицій, особливе загострення уваги до феноменів маргіналу³.

Наразі, мова піде про роман „Мовчання берегів” (1993) як складову культурно-літературного процесу, представницею якого є широковідома представниця вищезгаданої літератури, романістка та новелістка Лейла Себбар.

Твір, написаний ще 20 років тому, все ще актуальний, оскільки торкається і розкриває злободенні теми сучасності. Описуючи останній день життя магрибського емігранта у Франції, авторка досліджує сьогодиншній світ і минулі спогади чоловіка, чие життя ревелює нездійсненні мрії і порушені обіцянки. Перетнувши Середземне море ще молодим чоловіком, щоб працювати у Франції, одружившись з француженкою і залишившись на „іншому березі”, він порушує обіцянку, яку дав матері – повернутись додому. Протагоніст відчуває близьку смерть і боїться, що зазнає найвищої форми екзильо – помре на самоті, без жодного мусульманина, який прошепоче традиційну молитву в його останні години.

Мінімалістський стиль Л. Себбар підкреслює простоту щоденного життя на обох берегах Середземного моря – південної Франції, де живе головний герой, та Алжиру, який він пам’ятає. Через серію монологів, пов’язаних асоціативними спогадами, нараторка виводить на передній план фрагментацію і відчуття розриву у буденній рутині іммігранта, демонструючи різні обличчя вигнання і роль спогадів у полегшенні болю. Спогади стають передумовою відтворення минулих думок, почуттів. Духовний і фізичний екзиль протагоніста Л. Себбар нагадує психологічний стан персонажів збірки оповідань „Вигнання і царство” А. Камю – „всі вони – мешканці життєвого „вигнання”, жертви якоїсь невідомої напасті, лихої долі...”⁴, які намагаються знайти своє „царство”, до якого вони прагнуть, іноді навіть не усвідомлюючи, де воно і яке воно.

Читач супроводжує героя в його внутрішніх пошуках і подорожах наяву, рухаючись від внутрішнього монологу до вільного непрямого дискурсу і навпаки, мандруючи в часі та просторі з головним персонажем у перший день літа – його останній – на „іншому березі”. Твір виявляє „тяжіння до відновлення ланцюжка подій, жодна з яких не може бути названа кульмінаційною, до детального дослідження внутрішнього світу героя. Духовна криза часто не

¹ Lionnet Françoise. Logiques métisses: cultural appropriation and postcolonial representations. Postcolonial subjects: Francophone women writers. Ed. Mary Jane Green et al. Minneapolis. U of Minnesota, 1996. P. 321-343. Sam-Long, Jean-Francois. Creolie: Les premiers problemes. Expressions: Revue culturelle reunionaise 1 (Octobre 1988), P. 11-24.

² Amselle, Jean-Louis. Logiques metisses: Anthropologie de l'identite en Afrique et ailleurs. Paris: Payot, 1990, 257 p.

³ Sam-Long, Jean-Francois. Creolie: Les premiers problemes. Expressions: Revue culturelle reunionaise 1 (Octobre 1988), P. 11-24. Sobel Mechal. The World They Made Together: Black and White Values in Eighteenth Century Virginia. Princeton: Princeton UP, 1988. 388 p.

⁴ Velikovskii S.I. Grani „neschastnogo soznaniia”. Teatr, proza, filosofii, esseistika, estetika [The aspects of “miserable mind”. Theatre, prose, philosophy, essays, esthetics], Moscow: Iskustvo, 1973, P. 85.

пов'язана безпосередньо з аналізованим явищем, виникає як випадок, зовнішньо малопомітний. Складнішою стає система опосередкованих зв'язків між зовнішнім світом і свідомістю індивідуума"⁵.

Щодо героїв роману Л. Себбар, „Мовчання берегів”, то вони – безіменні. Протагоніста вона називає *l'homme* – чоловіком, інші дійові особи твору – дитина, мати, три сестри. При перекладі, деперсоналізація „відіграє важливу роль у створенні особливого простору <...>: у результаті заміни імені персонажу на займенникову форму зруйнувалася межа, що відділяє світ персонажа від світу реального читача, зменшилася відстань, що їх відділяє, і читач <...> виявився на ближчій відстані до того, хто розповідає”⁶.

Така техніка анонімності не лише додає нарації загадковості і відчуття позачасовості, але й трансформує розповідь індивідуума в притчу про вигнання і хибність обраного шляху. Анонімний в екзилі, чоловік не має ані імені, яке надало б йому індивідуальності, ані прізвища, яке б прив'язувало його до предків; не маючи ідентичності, він, насправді, Будь-хто. Його образ нагадує анонімного героя М. Діба, який вигукує у розпачі: „Ваш світ мені огидний. Люди в ньому занадто страждають. Краще було б знищити нас”⁷. У цьому сенсі він дуже відрізняється від Шеразаде, головної героїні з трилогії письменниці, яка носить ім'я легендарної оповідачки і, таким чином, кидає виклик дискурсу європейського орієнталізму.

Зберігаючи вірність рідній домівці в житті і смерті, матір дає детальні інструкції сім'ї стосовно свого поховання на сільському кладовищі. Її ж син висловлює бажання, щоб після смерті його тіло кинули в море. Таким чином, у смерті, так само як і за життя, вона дотримується споконвічних традицій, звичаїв, релігійних переконань, на відміну від нього. Останнє бажання сина, однак, залишається амбівалентним. Вказівку – віддати його тіло морю, „там, де річка і море перетинаються”⁸ – можна розглядати як побажання повернутись додому, знову перетнути Середземне море, принаймні, символічно, або, можливо, як намір зникнути в просторі між двома берегами, тому що він, імовірно, втрачений для обох. Романістка, на нашу думку, використовує у цьому епізоді прийом *психологічного паралелізму*⁹, порівнюючи протагоніста з рікою, яка, як і головний герой, не знає, який берег їй рідніший, та до якого їй пристати.

Проблеми імміграції та її вплив на особистість в історичному та соціо-культурному аспектах, втрата та пошук ідентичності є насущними не лише для духовних маргіналів усього світу, але й для українських іммігрантів.

Logvinov I. The problems of migration process in Maghrebian literary context. As a product of the North African region, Maghrebian literary phenomenon combines specific features of three cultures - Arab, Berber and French and today has a special place in the world literature. The colonization of the Maghreb, the expansion of the French culture, the policy of assimilation and acculturation, a resistance movement of the

colonized peoples led to the literary bilingualism of Algeria, Tunisia, Morocco that intensified the literary process in the region in a specific way. The Maghrebian francophone literature was constituted as early as in the 50s of the last century, but only in the 60s, thanks to the works of A. Memmi and A. Katibi was recognized as a separate area in the world literature. The fundamental relationship between the Maghrebian francophone literature and historical and cultural context distinguishes it from the mass of the so-called colonial literature. The Maghrebian francophone writers covering the issues of identity and nationality, revival of identity and rebellion, loss of identity and exile, as well as women's emancipation, determine the specificity of this literary movement. The most famous representatives of the Maghrebian francophone literature are A. Djébar, M. Dib, A. Memmi, M. Feraun, K. Yasin, and more. The creative work of these writers identified a new type of literature: *d'expression française*, nationally specific to each of these countries.

This article researches the migrants' problems and the search for identity in the context of Franco-Maghrebian literary phenomenon of the works of two French-speaking Algerian writers and A. Djébar and L. Sebbar.

Key words: literary bilingualism, loss of identity, authenticity, cultural isolation.

Logvinov Igor - кандидат філологічних наук, доцент кафедри сучасних іноземних мов та перекладу факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. В науковому доробку автора – 22 надруковані праці. Коло наукових інтересів: перекладознавство, жіноча франкомовна література Марриту.

Logvinov Igor - Candidate of Sciences (Foreign Literature), Associate Professor of the Department of Modern Foreign Languages and Translation of the Faculty of History, Political Science and International Studies of Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. In the scientific heritage of the author - 22 published works. Research interests: Translation, female Francophone literature of Maghreb.

Received: 22-01-2017

Advance Access Published: April, 2017

© I. Logvinov, 2017

⁵ Balashova T. Frantsuzskii roman 60h godov [The French novel of the 60s]. M.: Vysshiaia shkola, 1965, P. 100.

⁶ Kornienko A.A. Sovremenniaia frantsuzskaia novella v poiskah novykh form [Modern French essay in the search of new forms], Piati-gorsk: Gos. lingv. un., 2000, P. 119-120.

⁷ Dib M. V kafe. Rasskazy [In the café. Short stories], Moscow: Inostr. lit., 1958, P.17.

⁸ Sebbar Leila. Le silence des rives, Paris: Stock, 1993, P.115.

⁹ Veselovskii A.N. Istoricheskaia poetika [Historical Poetics], Moscow: Vyssh. shk., 1989, P.101.